بازار مولىعىپ، تۇتىنۋ كۇشەيدى

(باسى 1 ـ بەتتە)

ينتەرنەت جەلىسىندەگى جانە ينتەرنەت جەلىسىنەن تىسقارى توعىسپالى دامۋدى جەبەپ، تۇتىنۋ دەڭگەيىن جوعارىلاتۋ ارقىلى وڭىرلىك ەكونوميكانىڭ تيىمدى وزگەرتىپ دامىتۋدى جانە قۇرىلىمىن ساپالاندىرۋدى ىلگەرىلەتەدى.

قالانىڭ دامۋى ساۋدانىڭ گۇلدەنۋىنەن قول ۇزە المايدى. بۇگىنگى تاڭدا، تيانشان الابىنداعى ٴارقايسى قالالاردا ٴبىرى كولەمدى زات ساتىپ الۋ ورتالىقتارى قۇرىلىپ، ٴبىرى تۇلعالىق، جالپى كاسىپ كۇيىنە يە، سەزىنۋگە ٴمان بەرەتىن ەرەكشەلىكتەرگە يە ساۋدا كەشەندەرى تۇس ـ تۇستان قاۋلاي اشىلىپ، قالا تۇرعىندارىنا قولايلى، ساپالى زات ساتىپ الۋ، تۇتىنۋ اسەرىن ازىرلەۋمەن بىرگە، تۇتىنۋ قاجەتىن اناعۇرلىم ويداعىداي قاناعاتتاندىردى. ساندى مالىمەتتە كورسەتىلۋىنشە، رايونىمىزدا بەلگىلى كولەمدەگى قالا ساۋدا كەشەندەرىندە 2021 ـ جىلى جالپى تۇتىنۋشى مولشەرى 111 ميلليون 920 مىڭ ادام ـ رەتكە جەتىپ، 2015 ـ جىلداعىدان 1. 7 ەسە ارتقان؛ كاسىپپەن شۇعىلدانۋشىلار 24 مىڭ 133كە جەتىپ، 2015 ـ جىلداعىدان 15 مىڭ 149 ارتقان؛ ساۋدا تۇيىندەرىنىڭ ساتىلۋ سوماسى 10 ميلليارد 425 ميلليون يۋان بولىپ، 2015 ـ جىلداعىدان 7. 2 ەسە، جىلىنا ورتا ەسەپپەن %3. 24 ارتقان.

10 جىلدان بەرى شينجياڭ جوعارى ساپالى دامۋدى تىڭعىلىقتى ىلگەرىلەتىپ، تۇتىنۋ كولەمىندە تىڭ سەرپىلىس جاسادى. 2012 ـ جىلى شينجياڭداعى قوعامدىق تۇتىنۋ بۇيىمدارىنىڭ بولشەك ساتىلۋ جالپى سوماسى 200 ميلليارد يۋاننان اسىپ، 202 ميلليارد 251 ميلليون يۋانعا جەتىپ، 2016 ـ جىلى 300 ميلليارد يۋاننان استى. 2021 ـ جىلعا كەلگەندە، شينجياڭداعى قوعامدىق تۇتىنۋ بۇيىمدارىنىڭ بولشەك ساتىلۋ جالپى سوماسى 358 ميلليارد 462 ميلليون يۋانعا جەتىپ، 2012 ـ جىلداعىدان %2. 77، جىلىنا ورتا ەسەپپەن %6. 6 ارتتى.

تۇتىنۋ بۇيىمدارى بازارىنىڭ ٴبىرشاما تەز ارتۋى تۇتاس ەكونوميكانىڭ ورنىقتىلىق بارىسىندا جاقسارۋى جونىنەن ماڭىزدى رول اتقاردى. ساندى مالىمەتتە كورسەتىلۋىنشە، 2012 ـ جىلى شينجياڭداعى 3 ـ كاسىپ سالاسىندا ارتقان قۇنىنىڭ وڭىرلىك ٴوندىرىس جالپى ٴونىم قۇنىنداعى سالىستىرماسى %9. 38كە، 2021 ـ جىلى %9. 47كە جەتكەن.

تۇتىنۋ بۇيىمدارى بازارىنىڭ ورنىقتى، ٴبىرشاما تەز ارتۋىنا بايلانىستى، بازارداعى كاسىپپەن شۇعىلدانۋشىلار ۇزدىكسىز كوبەيدى. اۆتونوميالى رايوندىق ساناق مەكەمەسىنىڭ ساناعىنا نەگىزدەلگەندە، 2021 ـ جىلى شينجياڭدا شەكتى سومادان جوعارى تولايىم ساتۋ، بولشەك ساتۋ، تۇسەلحانا جانە اس ـ سۋ كاسىبى كاسىپورىندارىنىڭ زاڭدى تۇلعا سانى 2012 ـ جىلداعىدان 3. 2 ەسە ارتقان، زاڭدى تۇلعا ورىنداردىڭ مال ـ مۇلكى جالپى 858 ميلليارد 982 ميلليون يۋان بولىپ، 2012 ـ جىلداعىدان 8. 2 ەسە ارتقان. مۇنىڭ ىشىندە شەكتى سومادان جوعارى تولايىم ساتۋ جانە بولشەك ساتۋ كاسىبى زاڭدى تۇلعا ورىندارىنداعى تاۋارلاردىڭ ساتىلۋ سوماسى ٴبىر تريلليون 457 ميلليارد 87 ميلليون يۋان بولىپ، 2012 ـ جىلداعىدان 1.6 ەسە ارتقان؛ شەكتى سومادان جوعارى تۇسەلحانا جانە اس ـ سۋ كاسىبى زاڭدى تۇلعا ورىندارىنىڭ تيجارات سوماسى 7 ميلليارد 910 ميلليون يۋان بولىپ، 2012 ـ جىلداعىدان %4. 11 ارتقان. 100 ميلليون يۋاندىق كولەمدەگى بازارلار 2012 ـ جىلدىڭ سوڭىنداعى 76دان 2021 ـ جىلدىڭ سوڭىندا 96عا كوبەيىپ، جالپى جايما ورىندار 112 مىڭ 300 بولىپ، 2012 ـ جىلداعىدان 40 مىڭ 300 كوبەيىپ %9. 55 ارتقان؛ جاسالعان ساۋدا سوماسى 252 ميلليارد 296 ميلليون يۋان بولىپ، 2012 ـ جىلداعىدان 1. 8 ەسە ارتقان.

تۇتىنۋ قۇرىلىمى ساپالانىپ، دارەجەسى جوعارىلادى

تاياۋدا ماناس اۋدانى لياڭجوۋجۋ قالاشىعى لۇيجياجۋاڭ قىستاعىنىڭ تۇرعىنى باۋ شيىۋن جاڭادان ٴبىر تاقتاشا كومپيۋتەر ساتىپ الدى. ”قازىر ٴار كۇنى تىكە تاراتىلىمعا قاراپ دەنە شىنىقتىرامىن، تاقتاشا كومپيۋتەردىڭ ەكرانى قول تەلەفونىنان ۇلكەن بولاتىندىقتان، ٴتىپتى دە انىق كورىنەدى. تۇرمىسىمىز جاقسارىپ، ٴبىز دە دەنساۋلىققا اناعۇرلىم دەن قوياتىن بولدىق“، ـ دەدى باۋ شيىۋن.

تۇرعىنداردىڭ كىرىسىنىڭ ارتۋىنا، تۇتىنۋ ورتاسىنىڭ جاقسارۋىنا، تۇتىنۋ كوزقاراسىنىڭ وزگەرۋىنە بايلانىستى، رايونىمىز تۇرعىندارىنىڭ تۇتىنۋ قۇرىلىمى ۇزدىكسىز ساپالانىپ، دارەجەسى جوعارىلادى، جۇرت ىشەر اسقا الاڭسىز، كيەر كيىمىنىڭ جايلى، قولدانۋعا قولايلى بولۋىنا اناعۇرلىم ٴمان بەرەتىن بولدى.

وتكەن 10 جىلدا شينجياڭ تۇرعىندارىنىڭ تۇتىنۋىندا سانعا قاناعاتتانۋدان ساپانى جوعارىلاتۋعا ۇمتىلۋ، ٴپىشىندى زاتتىق ونىمدەردەن اناعۇرلىم كوپ قىزمەت وتەۋ تۇتىنۋىنا بەتتەۋ سىندى ٴبىر قىدىرۋ بۇرىلىستار جارىققا شىقتى. تۇتىنۋدىڭ قامداۋ جاعىنداعى بازار تۇلعالارى تۇتىنۋدىڭ دارەجەسىن جوعارىلاتۋ سىندى ۇلكەن اۋقىمعا بەلسەنە سايكەسىپ جانە ونى يگەرىپ، قامداۋدا جاڭالىق اشۋ، ٴونىمدى قامداۋدى ارتتىرۋ ارقىلى تۇتىنۋدىڭ اناعۇرلىم زور كومەكشى كۇشىن تاسقىندادى. سونىمەن بىرگە دارالىق ەرەكشەلىككە يە، الۋان ٴتۇرلى تۇتىنۋ سۇرانىستارى كەڭ كولەمدە قانات جايىپ، سەزىنۋ ۇلگىسىندەگى تۇتىنۋ، قىزمەت وتەۋ تۇتىنۋى، مادەنيەت، ساياحات تۇتىنۋى سياقتى تۇتىنۋ ۇلگىلەرى جارىققا شىقتى.

ساندى مالىمەتتە كورسەتىلۋىنشە، 10 جىلدان بەرى شينجياڭدا اۆتوموبيل تۇرىندەگى، حابارلاسۋ جابدىقتارى تۇرىندەگى، ٴۇي جيھازدارى تۇرىندەگى، قۇرىلىس ـ اشەكەيلەۋ تۇرىندەگى، كىتاپ تۇرىندەگى، گازەت ـ جۋرنال تۇرىندەگى، مادەنيەت تۇرىندەگى، كەڭسە بۇيىمدارى تۇرىندەگى تاۋارلاردىڭ بولشەك ساتىلۋ سوماسى جىلىنا ورتا ەسەپپەن %7. 8، %9. 9، %5. 10، %4. 34، %1. 30، %3. 21 ارتىپ، بارلىعى دا شەكتى سومادان جوعارى تۇتىنۋ بۇيىمدارىنىڭ بولشەك ساتىلۋ سوماسىنىڭ جىلدىق ورتاشا ارتۋ قارقىنىنان جوعارى بولعان.

جاستاردى اتويشى ەتكەن ادامدار قورشاعان ورتانى قورعاۋعا پايدالى، تومەن كومىر قىشقىل گازدى، سالاماتتى، حاۋىپسىز تۇتىنۋ ۇستانىمىن بارعان سايىن توبەگە كوتەرىپ، جاسىل تۇتىنۋ تۇرمىستىڭ جاڭا سالتىنا اينالىپ، شينجياڭ تۇتىنۋشىلارىنىڭ ”كيىم ـ كەشەك، ازىق ـ تۇلىك، تۇرعىن ٴۇي، ٴجۇرىس ـ تۇرىسىنا“ كۇن سايىن توعىسا ٴتۇستى.

”بۇرىن اۋىل ـ قىستاق تۇرعىندارى ٴۇي ەلەكتر جابدىقتارىن ساتىپ العاندا باعاسىنا قارايتىن، قازىر نەعۇرلىم جاسىل، قورشاعان ورتانى قورعاۋعا ٴتيىمدى بولۋعا ۇمتىلاتىن بولدى“. شينجياڭ سۇنيڭ يگوۋ ساۋدا شەكتى سەرىكتەستىگىنىڭ بازار باس باقىلاۋشىسى تيان شياۋفيدىڭ تانىستىرۋىنشا، بيىل 1 ـ ايدان 6 ـ ايعا دەيىن شينجياڭ سۇنيڭىنىڭ ساتىلىم سوماسى 220 ميلليون يۋانعا جەتكەن، مۇنىڭ ىشىندە اۋىل ـ قىستاقتاعى ساتىلىم ۇلەسى %35تى يەلەپ، اۋىل ـ قىستاقتاعى ٴۇي ەلەكتر جابدىقتارىنىڭ تۇتىنۋ بازارىندا جاسىل ٴۇي ەلەكتر جابدىقتارىنىڭ ۇلەسى %28 بولعان.

قالا مەن اۋىلدى ٴبىر تۇتاس جوسپارلاۋ، ونەركاسىپ ارقىلى اۋىل شارۋاشىلىعىن تولىقتاۋ، قالا ارقىلى اۋىلدى جەبەۋ سياقتى جاڭاشا اۋىل ـ قىستاق قۇرىلىسىنا قاتىستى ساياساتتىق شارالاردىڭ شىعارىلۋىنا بايلانىستى، اۋىل ـ قىستاق وڭىرلەرىندە جول قاتىناسى، حابارلاسۋ سياقتى نەگىزدىك قۇرىلىستار جەدەل سالىندى، شارۋالار شاتتىعى ساياجايى سياقتى اۋىل ـ قىستاق سەيىل ـ سەرۋەن ساياحاتى زور كۇشپەن دامىپ، اۋىل ـ قىستاقتىڭ اينالىم جاعدايى مەن تۇتىنۋ ورتاسى بارىنشا جاقسارىپ، شارۋالاردىڭ ساتىپ الۋ قۋاتى مەن تۇتىنۋ قابىلەتى جوعارىلادى. 2021 ـ جىلى اۋىل ـ قىستاق بازارىندا تۇتىنۋ بۇيىمدارىنىڭ بولشەك ساتىلۋ جالپى سوماسى 49 ميلليارد 121 ميلليون يۋان بولىپ، 2012 ـ جىلداعىدان 1. 9 ەسە، جىلىنا ورتا ەسەپپەن %5. 12 ارتىپ، ارتۋ جىلدامدىعى قالا ـ قالاشىقتاعى تۇتىنۋ بۇيىمدارىنىڭ بولشەك ساتىلۋ جالپى سوماسىنان 6. 6 پايىز جوعارى بولدى.

جاڭادان وركەندەگەن كاسىپ كۇيلەرى شاپشاڭ جەتىلدى

”ٴبىر زەردەلى قول تەلەفون قىستاق تۇرعىندارىنىڭ بۇكىل ەل كولەمىنەن زات ساتىپ الۋىنا مۇمكىندىك جاسادى“، ـ دەدى ٴپايزاۋات اۋدانى قىزىلسۋ اۋىلى لاڭگار ٴمالىسى قىستاعىنداعى ەلەكتروندى ساۋدا قىزمەت وتەۋ پۋنكتىنىڭ جاۋاپتىسى اكبار سمايىل تىلشىگە.

ينتەرنەت شينجياڭدىقتاردىڭ تۇرمىسىنا تەرەڭ وزگەرىستەر اكەلۋدە. 2021 ـ جىلى بۇكىل رايوندا ەلەكتروندى ساۋدا تۇرلەرى ارقىلى جاسالعان ساۋدا سوماسى 244 ميلليارد يۋان بولىپ، سايكەس مەزگىلدەگىدەن %46 ارتىپ، ارتۋ جىلدامدىعى بۇكىل ەل بويىنشا 2 ـ ورىندى يەلەدى.

وتكەن 10 جىلدا ەلەكتروندى ساۋدا، ينتەرنەتتەن زات ساتىپ الۋ شاپشاڭ دامىپ، جاڭاشا تۇتىنۋ تۇرلەرى ۇزدىكسىز جارىققا شىقتى، تۇتىنۋ دارەجەسىنىڭ جوعارىلاۋى اناعۇرلىم كەڭ اۋقىمعا قانات جايىپ، جاناسپاي جەتكىزۋ، ساتۋشى قاجەت ەتپەيتىن بولشەك ساتۋ، تىكە تاراتۋ ارقىلى بولشەك ساتۋ سياقتى تۇتىنۋدىڭ جاڭا ۇلگىلەرى، جاڭا تاسىلدەرى جەدەل دامىپ، تۇتىنۋ بازارىندا جاڭا ۇلگىلەر، جاڭا ىستىق تۇيىندەر جارىققا شىقتى.

ساندى مالىمەتتە كورسەتىلۋىنشە، 2021 ـ جىلى شينجياڭنىڭ جەرگىلىكتى تۇتىنۋشىلارىنىڭ ينتەرنەتتەن ساتىپ الۋ ارقىلى جاساعان بولشەك ساۋدا سوماسى 114 ميلليارد 790 ميلليون يۋان بولىپ، 2014 ـ جىلداعىدان 2. 4 ەسە، جىلىنا ورتا ەسەپپەن %7. 26 ارتقان. بيىل الدىڭعى جارتى جىلدا شينجياڭدا ينتەرنەتتە جاسالعان ساۋدا سوماسى 139 ميلليارد 837 ميلليون يۋانعا جەتىپ، سايكەس مەزگىلدەگىدەن %13 ارتىپ، بۇكىل ەلدەن 69. 11 پايىز جوعارى بولعان؛ ينتەرنەتتەگى بولشەك ساتىلىم سوماسى 29 ميلليارد 105 ميلليون يۋانعا جەتىپ، سايكەس مەزگىلدەگىدەن %45. 12 ارتقان.

ٴداستۇرلى ٴىرى ەرەن بازارلار، ٴتۇرلى بۇيىم دۇكەندەرى دە ينتەرنەت جەلىسىندەگى بولشەك ساتۋدىڭ دامۋ تولقىنىنا بەلسەنە سايكەسىپ، ينتەرنەت جەلىسىندەگى ارنالاردى بەلسەنە كەڭەيتىپ، ينتەرنەت جەلىسىندەگى ساۋدا بازارى، ۋيچات توبى، شاعىن باعدارلاما، تىكە تاراتۋ ارقىلى زات ساتۋ سياقتىلارمەن تۇتىنۋ ۇلگىسىندە ۇزدىكسىز جاڭالىق اشىپ، ٴداستۇرلى بولشەك ساتۋ كاسىبىندە ينتەرنەت جەلىسىندەگى جانە ينتەرنەت جەلىسىنەن تىسقارىنى توعىستىرۋدى جەبەدى.

الدىڭعى جارتى جىلدا شينجياڭنىڭ ناقتى زات تۇرىندەگى ينتەرنەتتىك بولشەك ساتىلۋ سوماسى 20 ميلليارد 864 ميلليون يۋانعا جەتىپ، سايكەس مەزگىلدەگىدەن %3. 17 ارتىپ، بۇكىل ەلدەن 34. 13 پايىز جوعارى بولدى. مۇنىڭ ىشىندە ٴۇي جيھازدارى، ٴىنجۋ ـ مارجان زەينەت بۇيىمدار، ٴۇي اشەكەيلەۋ ـ جابدىقتاۋ سياقتى تۇتىنۋلاردىڭ ارتۋى ٴبىرشاما تەز بولىپ، ناقتى زات تۇرىندەگى ينتەرنەتتىك بولشەك ساتىلۋ سوماسىنداعى ۇلەسى وتكەن جىلدىڭ سايكەس مەزگىلىندەگىدەن جەكە ـ جەكە 36. 0، 34. 0، 21. 0 پايىز جوعارىلادى.

”ينتەرنەت +“، بۇلتتىق ەسەپتەۋ، زاتتار ينتەرنەتى سياقتى وسى زامانعى ينفورماتسيا تەحنيكاسىنىڭ دامۋىنا بايلانىستى، كاسىپ سالاسىنىڭ دامۋ ۇلگىسىندە، ساۋدا اينالىم ۇلگىسىندە، تۇتىنۋ ۇلگىسىندە تۇگەلدەي وراسان زور وزگەرىستەر تۋىلىپ، كاسىپ سالالارىنىڭ توعىسۋىن جەبەپ، جاڭا كاسىپ كۇيلەرىن تۋىنداتىپ، قىزمەت وتەۋ كاسىبىنىڭ جوعارى ساپالى دامۋىنا جاڭا بەتالىس ازىرلەدى. ساندى مالىمەتتە كورسەتىلۋىنشە، 2021 ـ جىلى شينجياڭدا ينفورماتسيالاردى جەتكىزۋ، جۇمساق بولشەك جانە ينفورماتسيا تەحنيكاسى بويىنشا كولەمنەن جوعارى قىزمەت وتەۋ كاسىبىنىڭ تيجارات كىرىسى 54 ميلليارد 635 ميلليون يۋانعا جەتىپ، سايكەس مەزگىلدەگىدەن %11 ارتقان.

شينجياڭ اۋىل شارۋاشىلىق داشۋەسى ەكونوميكالىق، قوعامدىق دامۋدى زەرتتەۋ ورتالىعىنىڭ مەڭگەرۋشىسى، ەكونوميكا جانە باسقارۋ شۋەيۋانىنىڭ ورىنباسار باستىعى بۇھاجار ابلا بىلاي دەدى: شينجياڭنىڭ تۇتىنۋ بۇيىمدارى بازارىندا دامۋدىڭ ٴالى دە وراسان زور كومەكشى كۇشى مەن ٴورىسى بار، بۇل تۇتىنۋدىڭ قامداۋ دەڭگەيىنىڭ جوعارىلاۋىن ۇزدىكسىز ىلگەرىلەتىپ، تۇتىنۋدىڭ دارەجەسىن جوعارىلاتۋعا ۇيلەسەتىن اناعۇرلىم كوپ ٴونىمدى قامداۋ جاراتىپ، كوپ ساتىلى، دارالىق ەرەكشەلىككە يە تۇتىنۋ سۇرانىستارىن جەبەپ، ”تۇتىنا الاتىن، باتىل تۇتىناتىن، تۇتىنۋدى قالايتىن“ ورتا جاراتىپ، تۇتىنۋدىڭ كومەكشى كۇشىن جەدەل جارىققا شىعارۋدى قاجەت ەتەدى.

علىمدى ۇيرەنەيىك، علىمدى دارىپتەيىك

”بەس جۇلدىز شىعىستان كوتەرىلسە جۇڭگوعا قۇت“ دەگەن نە ماعىنانى بىلدىرەدى

كىشكەنتاي انار علىم جالپىلاستىرۋدى سويلەيدى

”بەس جۇلدىز شىعىستان كوتەرىلسە جۇڭگوعا قۇت“ دەگەن جازۋى بار حان داۋىرىندەگى قامقا بىلەكقاپ نيە ەسكى جۇرتىنان تابىلعان، 20 ـ عاسىرداعى جۇڭگونىڭ ارحەولوگيا سالاسىنداعى ەڭ ۇلى بايقاۋلاردىڭ ٴبىرى دەپ اتالعان.

ارحەولوگيالىق بايقاۋ بويىنشا، سول كەزدەگى تۇرعىندار ەگىن، مال شارۋاشىلىعى، باۋ ـ باقشا، جەمىس، كوكونىس وندىرىستەرىن ورىستەتكەن، ەگىن شارۋاشىلىعىندا، نەگىزىنەن، ٴبيداي، ارپا، جۇگەرى ەككەن. ولار قىش بۇيىمدارىن جاساۋ، تەرى يلەۋ، اراق اشىتۋ، ٴجۇن، ماقتا توقىماشىلىعى، ٴۇي قۇرىلىسى، مەتال قورىتۋ، وڭدەۋ، اشەكەي بۇيىم جاساۋ سياقتى ونەركاسىپتەردى دە دامىتقان. بۇل جەردىڭ تۇرعىندارى تاعى جەمىس ەككەن، ارحەولوگتار ەسكى جۇرتتىڭ وڭتۇستىك بولىگىنەن كولەمى 1500 شارشى مەتر كەلەتىن ٴجۇزىم باعىنىڭ جۇرناعىن بايقادى.

نيە ەسكى جۇرتىندا قۇرىلىس كولەمى 1500 شارشى مەترگە تاياۋ ٴبىر ۇلكەن ٴۇي بار، ٴۇي ٴبىر تەكشەدە، ورنالاسۋ رەتتى، كولەمى زور، كىرەبەرىس ٴۇي، ٴدالىز، اس ٴۇي، قوناق بولمە، جاتىن بولمە سياقتىلاردى ايقىن پارىقتاۋعا بولادى.

ارحەولوگتار نيە ەسكى جۇرتىنان قىرۋار قۇندى مادەني ەسكەرتكىشتەردى بايقادى، اعاش سايمان، قامقا، ماتا، اشەكەي بۇيىمدار، تاقتاي جانە «司禾府印» (سىحفۋ ٴمورى) سياقتىلار بار، سونىمەن بىرگە كوپتەگەن حاروشتي جازۋى بار تاقتاي سىنىقتارى تابىلدى. نيە ەسكى جۇرتىنان قازىپ الىنعان «ساڭجيە حيكايالارى» بامبۋك تاقتايشالارىنىڭ جازۋلارى سول كەزدەگى ورتا جازىقتا جايىلىپ قولدانىلعان ساۋات اشۋ وقۋلىعى «ساڭجيە حيكايالارىمەن» بىردەي ەكەن.

نيەدەگى ارحەولوگيالىق بايقاۋلاردىڭ ىشىندەگى ەڭ ايگىلىسى ”بەس جۇلدىز شىعىستان كوتەرىلسە جۇڭگوعا قۇت“ دەگەن جازۋى بار حان داۋىرىندەگى قامقا بىلەكقاپ، بۇل مەملەكەتتىك 1 ـ دارەجەلى مادەني ەسكەرتكىش، سونداي ـ اق جۇڭگوداعى تۇڭعىش تۇپتاعى شەتەلگە (شەكارادان) شىعارىپ كورمەگە قويۋعا تيىم سالىنعان مادەني ەسكەرتكىشتەردىڭ ٴبىرى.

نيە ەسكى جۇرتى شينجياڭنىڭ حوتان ايماعىنىڭ نيە اۋدانى قالاشىعىنان سولتۇستىككە قاراي 150 كيلومەتر جەردە. وسى بۇددا مۇناراسىن ورتالىق ەتكەن، وڭتۇستىك، سولتۇستىك ۇزىندىعى 25 كيلومەتر، شىعىس، باتىس كەڭدىگى 5تەن 7 كيلومەتر كەلەتىن ۇزىنشاق وڭىرگە 70تەن استام ەسكى جۇرت بىتىراي ورنالاسقان. وسى ەسكى جۇرت تاكلاماكانداعى قازىر بار ەڭ ۇلكەن ەسكى جۇرت شوعىرى، ونىڭ حان، جين داۋىرلەرىندەگى جىبەك جولىنىڭ وڭتۇستىك ارناسىنداعى بەكەتتەرى جانە جىبەك جولىنداعى گۋمانيتارلىق، جاعراپيالىق وزگەرىستەردى زەرتتەۋدە ماڭىزدى قۇنى بار.

”بەس جۇلدىز شىعىستان كوتەرىلسە جۇڭگوعا قۇت“ دەگەن جازۋى بار قامقا بىلەكقاپ دوعال بۇرىشتى تىك ٴتورتبۇرىش ٴپىشىندى، ۇزىندىعى 5. 18 سانتيمەتر، كەڭدىگى 5. 12 سانتيمەتر، استى ـ ۇستىندە 6 تورعىن باۋى بار، بۇرىنعىلاردىڭ ساداق تارتقاندا بىلەگىن قورعايتىن قورعانىش جابدىعى ەسەپتەلەدى. وسى قامقاداعى قاپتاعان مۇنار سۇلباسىنىڭ ىشىندە جۇڭگونىڭ ٴداستۇرلى اسپان قۇبىلىستارى جۇلدىزناماسىنداعى بالگەرلىك ٴسوزى — «五星出东方利中国» (بەس جۇلدىز شىعىستان كوتەرىلسە جۇڭگوعا قۇت) دەگەن جازۋدىڭ شياۋجۋان ۇلگىسى، دوڭگەلەك سىزىقپەن بەينەلەنگەن ”بەس جۇلدىز“ ورنەك، سونداي ـ اق سامۇرىق، لۋانياۋ، سىڭار ٴمۇيىز، اق جولبارىس سياقتى ىرىس ـ قۇت اڭ ـ قۇستارى كىرىستىرىلگەن. توقىپ جاساۋ بارىسىندا قىزىل، سارى، كوك، اق، جاسىل 5 ٴتۇستى جىبەك ٴجىپ قولدانىلعان، ناقىشتارى انىق، وركىن، ايرىقشا اسەم بولىپ، حان داۋىرىندەگى قامقا توقۋ تەحنيكاسىنىڭ ەڭ جوعارى ورەسىنە ۋاكىلدىك ەتەدى.

”بەس جۇلدىز شىعىستان كوتەرىلسە جۇڭگوعا قۇت“ دەگەن جازۋلار «تاريحناما. اسپان ورداسى كىتابىنداعى»: ”اسپاندا ٴبولىنىپ ورنالاسقان بەس جۇلدىز شىعىسقا قاراي جينالسا، جۇڭگوعا قۇت؛ باتىسقا قاراي جينالسا، شەتەلگە (اسكەري ىستەر) قۇت. بەس جۇلدىزدىڭ ٴبارى بولپاننان ٴبىر جەرگە جينالسا، جينالعان ەل الەمدى بيلەيدى“ دەگەنىنەن شىققان. قامقاداعى ”بەس جۇلدىز“ ٴىس جۇزىندە شولپان، ەسەكقىرعان، بولپان، قىزىلجۇلدىز، ساتۇرىن سىندى بەس جۇلدىزدى مەڭزەيدى، ونىڭ ماعىناسى ”شىعىس كەڭىستىكتە شولپان، ەسەكقىرعان، بولپان، قىزىلجۇلدىز، ساتۇرىن بەس جۇلدىز بىردەي كورىنسە، ورتا جازىقتىڭ سوعىس جۇرگىزۋىنە پايدالى“ دەگەن ٴسوز. بۇل كۇنى بۇگىنگە دەيىن شينجياڭ شەكاراسى ىشىندە بايقالعان ٴداۋىرى ەڭ ۇزاق ”جۇڭگو“ دەگەن جازۋى بار مادەني ەسكەرتكىش بولىپ تابىلادى.

نيە ەسكى جۇرتى بۇرىنعى زاماندارداعى ورتالىق بيلىكتىڭ باتىس ٴوڭىردى باسقارعان تاريحي شىندىعىنا كۋا بولىپ، شينجياڭنىڭ ەجەلدەن كوپ ۇلت شوعىرلى قونىستانعان ٴوڭىر، جۇڭگو تەرريتورياسىنىڭ بولىنبەس ٴبىر بولىگى ەكەندىگىن دالەلدەيدى.

(انار بۇلت \ شينجياڭ گازەتىنىڭ تىلشىلەرى جياڭ فىڭ، ديڭ ۋىن رەتتەگەن)

ٴتىپتى دە كوپ مازمۇندى ەكى ولشەمدى كودتى جايىلاپ كورىڭىزدەر

(باسى 1 ـ بەتتە)

”اسا كەڭ كول ايدىنى كورىنىستە جاقسى بولعانىمەن، ٴبىراق ٴىس جۇزىندە سۋ بايلىعىن ەڭ ۇتىمدى ورنالاستىرعاندىق سانالمايدى، زور مولشەردە بۋلانىپ كەتەدى، ونىڭ ۇستىنە جوعارعى اعاردا سۋدى جىبەرۋدە شىعىن اۋىر بولادى. تارىم وزەنى الابىن جاپپاي وڭاۋ ينجەنەرياسىنىڭ ىسكە اسىرىلۋى ورىستەتىلۋىنە ىلەسە، تومەنگى اعاردىڭ ەكولوگياسىندا وراسان زور جاقسارۋ بولعان سوڭ، كەڭ ايدىندى ساقتاۋ وڭتۇستىك شينجياڭنىڭ سۋ بايلىعىن جوعارى ٴونىمدى پايدالانۋىنىڭ ٴىس جۇزىندەگىنە تيپتەن ۇيلەسپەي قالدى“، ـ دەدى تارىم وزەنى الابى نەگىزگى اعارىن باسقارۋ مەكەمەسى تومەنگى اعار باسقارماسىنىڭ باستىعى شۋي شىڭ.

جۇڭگو علىمدار اكادەمياسى شينجياڭ ەكولوگيا جانە جاعراپيا ٴىلىمىن زەرتتەۋ ورنى ەسەپتەۋ ارقىلى ٴارى جەرگىلىكتى ورىننىڭ جايلى ەكولوگيالىق ورتاسىن ساقتاۋ، ٴارى سۋ بايلىعىن ىسىراپ ەتپەۋ نىساناسىنا جەتۋ ٴۇشىن، تەتىما كولىنىڭ سۋ ايدىنى 30 — 110 شارشى كيلومەتر اينالاسىندا بولۋى كەرەكتىگىن بايقادى، بۇل ٴدال تەتىما كولىنىڭ بۇگىنگى كۇندەگى اۋماق ارالىعى. جوعارعى اعاردىڭ ىندىگارى زور مولشەردەگى سۋدى تەتىما كولىنە جەتكىزۋى قاجەتسىز بولىپ، تۇتاس تارىم وزەنى الابىنىڭ ەگىن شارۋاشىلىعىنا پايدالاناتىن سۋى بيىل تولىق قامتاماسىز ەتىلدى، قازىر استىقتان مول ٴونىم الىنىپ، ماقتادان، جەمىس ورمانىنان مول ٴونىم جيناۋ باستالىپ كەتتى.

ٴدال بيىل چەرشەن وزەنىنىڭ سۋى تەتىما كولىنە قايتا قۇيىلىپ، تارىم وزەنىنىڭ نەگىزگى اعىنىمەن ”سۋ مول بولۋ مەن قۇرعاقشىلىق ٴبىرىن ـ ٴبىرى تولىقتايتىن“ ارنا قالىپتاستىردى. ”چەرشەن وزەنىنىڭ سۋى تەتىما كولىنە قۇيىلىپ عانا قالماستان، ەكولوگيالىق قۇرىلىسقا كۇش ۇستەدى، تاياۋ بولاشاقتا ٴبىزدىڭ ونەركاسىپ باقشا رايونىمىزعا دا اعىپ كەلىپ، ونەركاسىپتى دامىتۋعا قىزمەت وتەيتىن بولادى“، ـ دەدى چارقىلىق اۋداندىق سۋ يگىلىگى مەكەمەسى پارتيا باسشىلىق گرۋپپاسىنىڭ شۋجيى عيني راحمان.

لايىقتى بولعان تەتىما كولى دە چەرشەن وزەنىنىڭ سۋىن چارقىلىققا باستاپ، چارقىلىق اۋدانىنىڭ ونەركاسىبىنىڭ دامۋىنداعى قىسىلتاياڭ جاعدايدى شەشتى. بيىل چارقىلىق اۋدانى چەرشەن وزەنىنەن سۋ باستاۋ ينجەنەرياسىنىڭ باستاپقى كەزەڭدىك قىزمەتىن باستادى، بۇل ينجەنەريا 176 كيلومەترلىك جەر استىنان سۋ باستاۋ قۇبىرىن ورناتۋدى جوسپارلاپ، چەرشەن وزەنى، تاسساي وزەنى، ۋاششەرى وزەنى جانە چارقىلىق وزەنىن تۇتاستىرىپ، 4 وزەننەن الاپ اتتاپ سۋ باستايدى، مۇنىڭ ىشىندە 20 ميلليون تەكشەمەترلىك سۋدى چارقىلىق اۋدانى جاڭا ماتەريالدار كاسىپ سالاسى باقشا رايونىنىڭ ونەركاسىپكە ىستەتەتىن سۋى رەتىندە پايدالانادى.

”بۇل جاڭا ماتەريالدار كاسىپ سالاسى باقشا رايونىنىڭ قۇرىلىسى جانە دامۋى جونىنەن العاندا، ’قۇت جاڭبىرى بولدى‘“، ـ دەدى چارقىلىق ونەركاسىپ باقشا رايونى جالپىلىق قىزمەت وتەۋ ورتالىعىنىڭ مەڭگەرۋشىسى جاڭ زيچي. بۇگىنگى كۇندە، ادامدار تەتىما كولىنە اناعۇرلىم ناقتى پوزيتسيا ۇستاۋدا، وسىناۋ كوركەم كول ايدىنى قۇرىپ كەتپەيدى، ىسىراپ تا بولمايدى، قايتا بەينە ٴبىر اقىل ـ پاراساتتى ينجەنەر ىسپەتتى، جاراتىلىس پەن ادامزاتتىڭ ەكونوميكالىق، قوعامدىق دامۋىندا ٴوز قۇنىنىڭ تەپە ـ تەڭدىگىن ساقتاۋدا.